

Hoe en wanneer gevallen militairen herdacht worden, is bijna altijd de uitkomst van een complexe historische, politieke en nationale ontwikkeling. Zonder discussie gaat het vrijwel nooit.

Drs. G. ALGRA (politicoloog)
Onderzoeks- en beleidsmedewerker
Kenniss en onderzoekscentrum (KOC)
Veteraneninstituut

Velen zullen de televisiebeelden gezien hebben van de herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog in Moskou. Een tot in de puntjes verzorgde ‘Sovjetachtige’ manifestatie leek het. De uitgekozen veteranen van het Rode Leger werden over het Rode plein aan het publiek van hoogwaardigheidsbekleders uit heel de wereld voorbijgereden. Heel Moskou stond onder zware politiecontrole, zodat elk vreemd element weg kon worden gehouden. Dat ook duizenden veteranen van het Rode Leger, die uit de uiteinden van de voormalige Sovjet Unie op eigen houtje waren toegestroomd, tot die vreemde elementen werden gerekend, werd door de televisiecamera’s niet geregistreerd. De aanvallende woede van deze geweigerde veteranen werd uiteindelijk naar goed Russisch gebruik weggespoeld tijdens de gratis lunch in het Gorky Park. Op deze manier worden normaal gesproken op 23 februari, ‘de dag voor de verdedigers van het moederland’, de veteranen van het Rode Leger geëerd. Ook al hebben zij een speciale dag, veteranen laten zich niet weg houden van andere herdenkingen. Ook als zij niet alleen en niet in de eerste plaats geëerd worden.

Na het instellen van de veteranendag op de verjaardag van Prins Bernhard lijkt deze discussie ook in Nederland los te barsten. In de Checkpoint, het maandblad voor veteranen,

Herdenken de onlosmakelijke veteranen en de

zijn nu al de ingezonden brieven te vinden waarin te lezen valt dat de opzet van de veteranendag alleen maar een feestje voor Bobo’s is. Tegelijkertijd zijn vele veteranen bang dat ze hun traditionele 5de mei in Wageningen kwijtraken. Die dag wordt door velen als een groot succes gezien. Die dag wordt door velen als een groot succes gezien. Die scheiding tussen 4 en 5 mei, de aparte herdenking in Roermond en nu nog eens een veteranendag, leidt tot discussie. Iedereen weet hoe je dit wel en hoe je dit niet moet invullen.

Hier in Nederland zijn we overigens niet de enigen die discussiëren. Uit het buitenland, in ieder geval uit de Angelsaksische landen, is een bloemlezing te halen van dit soort discussies. Met alle politieke controverses en oud zeer die daar soms meespelen, lijkt het er in Nederland nog rustig aan toe te gaan.

In de Verenigde Staten is de veteranendag zoals ze deze nu kennen ook niet van de éne dag op de andere tot stand gekomen. Allereerst hadden ze natuurlijk Memorial Day. Op deze dag - dit jaar door president Bush in Margraten herdacht - staat men vooral stil bij de gesneuvelde. Dit was overigens niet de officiële dag, die valt dit jaar toevallig samen met de originele dag op maandag 30 mei. Er zijn veel verschillende verhalen over het ontstaan van deze dag. Het lijkt er zelfs op dat de Zuidelijke Staten op deze dag al herdachten ten tijde van de burgeroorlog. Het in 1867 gepubliceerde gedicht van Nella L. Sweet, ‘Kneel where our loved ones are sleeping’, zou hier de belangrijkste aanwijzing voor zijn. Een veel voorkomende lezing is dat deze dag officieel geproclameerd werd door generaal John Logan op 5 mei 1868 en voor het eerst gehouden werd op 30 mei 1868.

beurt geïnspireerd was door het gedicht 'In Flanders Fields' van John McCrae. Het gedicht van John McCrae was vooral de inspiratie bij de herdenkingen voor de rest van de Angelsaksische wereld. Zij was het ook zelf die in eerste instantie de namaak klaprozen op *Memorial Day* begon te verkopen om hulpbehoevende veteranen te ondersteunen.

***We cherish too, the Poppy red
That grows on fields where valor led,
It seems to signal to the skies
That blood of heroes never dies.***
(Moina Michael, 1915)

Ondanks de schijn die de hierboven genoemde discussie lijkt op te roepen, is men in de Verenigde Staten steeds minder op de hoogte waar deze dag voor staat. Voor een deel wordt dat geweten aan de dag waarop stil zou moeten worden gestaan bij de gevallen. Dat is steeds een maandag, waardoor het grootste gedeelte van de bevolking dit vooral als een lang (vakantie) weekend is gaan zien. Dit geldt net zo voor de andere dagen zoals Washingtons geboortedag, Columbus-dag en Veteranendag. De wet uit 1968, die deze dagen als vrije dag voorschreef voor in ieder geval de federale employees, had echter juist ook deze gedachte in het achterhoofd met de voorkeur voor de maandagen die het dichtst bij deze datum lagen. De aldus ontstane verlengde weekenden zouden het reizen, de culturele en de recreatie activiteiten stimuleren. De eerste veteranendag in de Ver-

enigde Staten viel door deze wet op 25 oktober 1971. Dat was voor velen wel erg ver weg van die 11de november waar het oorspronkelijk om ging. Al in 1975 werd dit weer hersteld en werd besloten de veteranendag weer gewoon op 11 november te houden. Vanaf 1978 wordt veteranendag los gekoppeld van een eventueel lang weekend en wordt de dag in de Verenigde Staten op 11 november gehouden. In eerste instantie was deze natuurlijk de dag van de wapenstilstand van de Eerste Wereldoorlog. President Wilson had deze dag in 1919 ingesteld en de bedoeling was dat iedereen zou stilstaan bij de gevallen en blijdschap zou tonen over de overwinning. Openbare gebouwen, scholen en kerken zouden bij deze *Armistice Day* een belangrijke rol moeten spelen. De 11de november was vooral een dag die gebruikt werd om de veteranen uit de Eerste Wereldoorlog te eren. De sinds 1921 gehanteerde combinatie met de ceremonie

ken of eren elijke band tussen n de gevallen

Op die dag werden op alle graven en gedenkstenen van Unie en Confederatie-soldaten op de begraafplaats Arlington bloemen gelegd. New York nam als eerste staat in 1873 dit als de officiële herdenkingsdag over, zo wil de geschiedenis. In 1870 hadden alle Noordelijke Staten deze dag overgenomen. Het zou tot na de Eerste Wereldoorlog duren, toen niet langer alleen werd stilgestaan bij de gesneuvelden uit de burgeroorlog, maar bij allen die omgekomen waren, voordat de Zuidelijke Staten dit overnamen. Ook nu nog houden veel Zuidelijke Staten andere data aan voor *Memorial Day*. Texas houdt de dag op 19 januari en Alabama, Florida en Georgia herdenken op 10 mei.

Uiteindelijk heeft President Johnson in 1966 officieel verklaard dat de geboorteplaats voor *Memorial Day* Waterloo in de staat New York is geweest. Sindsdien is het getouwtrek echter niet gestopt. Zo is er nog steeds een controverse over of de dag op de laatste maandag van mei of op de 30^e moet plaatsvinden.

In eerste instantie ging het vooral om de herdenking van hen die hun leven hadden gegeven in dienst van de natie. De introductie van de nagemaakte klaproos (*poppy*), die rondom de 11de november via de BBC bij elke Brit op de revers te bewonderen is, maakte daar een einde aan. Een in eerste instantie voor oorlogswezen bedoelde actie met het verkopen van nagemaakte klaprozen, werd in 1922 omgebogen door veteranenorganisaties tot een actie voor oorlogsinvalide veteranen. Nu waren het niet langer alleen diegenen die hun leven hadden gegeven waarbij stil werd gestaan, maar kwamen ook de overlevenden aan bod. Veelzeggend detail is dat de Verenigde Staten vooral geïnspireerd lijken door het uit 1915 daterende gedicht van Moina Michael, die op haar

rondom de onbekende soldaat uit die oorlog legt natuurlijk ook een verband met de gevallen. De parades die op deze dag gehouden worden en deze ceremonie combineren in de Verenigde Staten wat in ons land gescheiden wordt gehouden. Het grote aantal burgerslachtoffers dat Nederland gekend heeft in de Tweede Wereldoorlog zal daar een belangrijke reden voor zijn.

Nadat in 1938 *Armistice Day* een officiële vrije dag is geworden, komt er onder invloed van de Tweede Wereldoorlog en de Korea-oorlog verandering in de oorspronkelijke betekenis van die dag. Veel veteranen van deze latere oorlogen misten de band met de betekenis van de wapenstilstand. Het is generaal Eisenhower die, wanneer hij president is in 1954, de naam van de dag verandert in *Veterans Day*. Niet langer ging het om het eren van hen die in de Eerste Wereldoorlog hadden gevochten, maar om allen die gestreden hadden voor de natie.

Andere landen in de Angelsaksische wereld hebben ook de 11de november aangehouden als de herdenkingsdag (*Remembrance Day*). Ook daar echter zijn er verschillende dagen in het jaar die op de één of andere manier met elkaar concurreren. Zo hebben Nieuw-Zeeland en Australië natuurlijk ANZAC Day. ANZAC stond voor de Australische en Nieuw-Zeelandse troepen die in de Eerste Wereldoorlog aan de strijd deelnamen. Hun eerste inzet bij de landing in Gallipoli, Turkije, op 25 april 1915, sprak bij de inwoners van deze twee landen, ondanks de desastreuze uitkomst, al vanaf het begin tot de verbeelding. Het hielp de inwoners van deze landen aan een eigen nationaal gevoel en luidde het ontstaan in van een eigen identiteit, los van het moederland, het Verenigde Koninkrijk. De eerste ANZAC Day werd al op 25 april 1916, nog tijdens de oorlog gehouden. In Melbourne werden in de parade de gewonde en invalide veteranen in auto's meegevoerd. De laatste ANZAC Day, 25 april jongstleden, werd op de 90ste verjaardag van de slag, in de oorspronkelijke baai van de landingen gehouden, in het bijzijn van de Turkse en de Australische premier. De ceremonie werd rechtstreeks uitgezonden op de tv en duizenden uit Australië en Nieuw Zeeland waren aanwezig. Veel jonge Australiërs die Europa met de rugzak aandoen, zullen altijd trachten hun reis te laten beginnen of te eindigen in deze baai, die voor hen gewijde grond is geworden.

The Dawn ceremony is onlosmakelijk verbonden met ANZAC Day. De ceremonie moet precies zo gepland zijn, dat de twee minuten stilte vlak voor het aanbreken van de dageraad vallen. Hiermee wordt gerefereerd aan de stilte die er in de Eerste Wereldoorlog heerste vlak voor het aanbreken van de dag en iedereen klaar moest staan (*stand to*) om bij het aanbreken van de dag, dan wel een aanval op te vangen of zelf aan te vallen, zoals destijds bij Gallipoli (*morning fury*). Overal in Australië en Nieuw-Zeeland wordt deze ochtendceremonie op deze dag uitgevoerd, die meestal eindigt met de meer gebruikelijke parades, maar ook vaak met een gezamenlijk traditioneel ontbijt. Een ander typisch verschijnsel dat bij ANZAC Day hoort, is het dragen van rozemarijn op de revers. Hoewel dit verschijnsel verklaard wordt vanuit oude gebruiken, kreeg het meer betekenis omdat rozemarijn op de heuvels van Gallipoli in het wild groeit. Daarmee is rozemarijn de tegenhanger geworden van de klapproos die vooral rondom de dagen van *Remembrance Day* of *Armistice Day* in het begin van november gedragen wordt.

In Nieuw-Zeeland heeft het tot 1920 geduurd voordat 25 april een officiële vrije dag werd. De installatie van deze vrije dag was volledig te danken aan de lobby van de veteranen. Hun argument was vooral dat ze er niet op zaten te wachten om de oorlog zonder hun kameraden en met mensen die er niet bij waren geweest te herdenken. Zij hadden tijd nodig om te reizen, omdat men anders volledig verspreid over het land zou zijn. Hiervoor werd in eerste instantie een halve dag vrij gegeven en er werd zorg gedragen voor onderkomens. Traditioneel werd de herdenking in kerken gehouden, maar de veteranen verenigd in de RSA (*Returned Services Association*) waren eigenlijk niet gediend van de religieuze getinte ceremonie. Steeds vaker werden de ceremonies gehouden bij monumenten en waren de sprekers vaker oudgedienden dan religieuze voorgangers. Het traditionele drinkgelag dat na de ceremonie volgde, had natuurlijk ook meer het karakter van een reünie dan een kerkelijke dienst. Dit drinkgelag heeft er ook toe bijgedragen dat de bevolking niet altijd deze dag warm omarmde. Omdat de dag een soort vrije zondag werd, (met de traditionele sluitingen van pubs etc.) waren de sleppartijen op die dag niet weggelegd voor de gewone bevolking. Ook heeft de toetreding van veteranen uit andere oorlogen niet altijd deze herdenking in het juiste daglicht gesteld. In de jaren '60 namen Australië en Nieuw-Zeeland met troepen deel aan de Vietnamoorlog. In die tijd werd er nog wel eens op gewezen dat de dag een soort van verheerlijking van de oorlog inhield. Een nog politieker karakter kreeg het in de jaren '80 toen onder andere bleek dat de Franse geheime dienst achter de bom-aanslag op het *Greenpeace*-schip de *Rainbow Warrior* zat. Deze aanslag had tot doel de antinucleaire protesten tegen de Franse atoombroeven die in de regio plaatsvonden in de kiem te smoren. De aanslag vond in een Nieuw-Zeelandse haven plaats en kostte het leven aan een Nederlandse fotograaf. De verontwaardiging die deze schending van de integriteit van de grenzen van Nieuw-Zeeland opriep onder de bevolking, kreeg onmiddellijk een verwijzing naar de gevallen. Waar hadden deze mannen hun leven voor gegeven in de loopgraven van het Westelijk front, was de teneur.

Tegenwoordig is de dag vooral een dag om stil te staan bij hen die gevallen zijn. Ook het karakter van de dag is veranderd van 'een vrije zondag in een vrije maandag'.

Het mag duidelijk zijn dat 11 november en 25 april, hoewel ze elkaar niet uitsluiten, in betekenis kunnen beconcurreren. De afnemende belangstelling voor 11 november heeft de RSA in Nieuw-Zeeland doen lobbyen voor hun eigen onbekende soldaat. De autoriteiten gingen er altijd van uit dat hun onbekende soldaat ook gesymboliseerd werd door de soldaat die in Londen lag. De veteranen in Nieuw-Zeeland wilden echter hun eigen onbekende soldaat in hun eigen land. Zo kon het gebeuren dat op 6 november 2004 een onbekende Nieuw-Zeelandse soldaat uit de Eerste Wereldoorlog bij de slagvelden van de Somme werd opgegraven. Op 10 november arriveerde zijn lichaam in Nieuw-Zeeland en bij de bijstelling op 11 november 2004 zouden meer dan 100.000 Nieuw-Zeelanders hun respect tonen.

Onlosmakelijk verbonden met ANZAC Day leek ook het gedicht 'For the Fallen' van Laurence Binyon. Hij heeft dit gedicht al geschreven in 1914, waardoor de vaak gelede verbanden tussen ANZAC Day en zijn inspiratie voor het gedicht geen gelding lijken te hebben. Toen eenmaal de slag bij Gallipoli in 1915 plaats vond, was het natuurlijk wel beschikbaar. Blijkbaar is dat gedicht zo in de smaak gevallen bij de Angelsaksische veteranen dat dit gedicht nu bij elke ceremonie als afsluiting gebruikt wordt. Bij de dagelijkse herdenking onder de Menenpoort in Ieperen wordt het elke dag gebruikt. Het symboliseert op een prachtige manier welke band er is en altijd zal zijn tussen de veteranen en zij die nooit veteraan zijn geworden.

***They shall not grow old, as we that are left grow old;
Age shall not weary them, nor the years condemn
At the going down of the sun and in the morning
We will remember them***

Het in politieke zin misbruik maken van gevallen en de herdenkingen, waar Nieuw-Zeeland een voorbeeld van was, lijkt in de jaren 80 internationaal in zwang te raken. Het kan toeval zijn, maar het zag ernaar uit dat het Zuid-Afrika onder het apartheidsregime handig gebruik maakte van de Franse zwakke internationale positie op dat moment. President Botha zou op 11 november 1986 het monument ter nagedachtenis aan de duizenden gevallen uit Zuid-Afrika aan het Westelijk Front bij Longueval openen. President Mitterrand stuurde slechts een onderminister voor veteranenzaken en enkele delegaties van veteranen. Dat leidde onmiddellijk tot vragen van zijn opponent Chirac. Terwijl heel Europa Zuid-Afrika politiek en cultureel in de ban had gedaan, werd Frankrijk moreel gedwongen de president van dat land wel te ontvangen. Veteranen waren er niet blij mee en de opening zou ook nog eens verstoord worden door luide protesten. De plaquette die aan de opening herinnert staat nog steeds op het monument in het kale Noord Franse landschap. De tekst in het Engels en het Afrikaans doet bijna onwezenlijk aan, daar hij onverbiddelijk verwijst naar de donkere periode van apartheid.

'Hierdie gebou is op 11 november 1986 geopen deur die staats-president van die republiek van Suid Afrika' M.N.R.P.W. Botha D.V.D'

Canada heeft in 2000 zijn eigen onbekende soldaat naar huis gehaald. Ook in dit land leek de belangstelling voor *veterans week* en *Remembrance Day* tanende. De aandacht die dit jaar

in Nederland gegeven werd aan de Canadese bevrijders schijnt ook voor een opleving van de aandacht in Canada gezorgd te hebben. Ook in dit land is de oorspronkelijke Wapenstilstandsdag op 11 november veranderd in een herdenkingsdag. De week voor deze herdenking, van 5 tot 11 november, wordt de veteranenweek genoemd. In deze week vinden er door het hele land allerlei activiteiten plaats om de troepen te herdenken die Canada waar ook ter wereld, in welke oorlog dan ook, heeft ingezet. 2005 is zelfs tot het jaar van de veteraan uitgeroepen.

Alleen, zoals vaker in Canada, doen Ontario en Quebec niet volledig mee met die 11de november. Daar is het geen officiële vrije dag. *Canada Day*, een feestdag op de eerste juli die alles met de onafhankelijkheid van Canada te maken heeft, is weer een herdenkingsdag voor de gevallen in Labrador en Newfoundland. Dit heeft alles te maken met de slag aan de Somme die op 1 juli 1916 begon, waarbij zoveel mannen uit deze streken vielen.

Alleen in het Verenigde Koninkrijk, als we Noord-Ierland niet meetellen, lijkt de herdenking en de samenwerking met de veteranen soepel te verlopen. Eigenlijk is het bij hen het eenvoudigst geregeld. 11 november is geen vrije dag. De herdenking voor de gevallen wordt gehouden op de zondag die het dichtst bij de 11de van de 11de valt. Veteranen doen mee aan de parade. Geen Brit durft zich in de week voorafgaand zonder *poppy* op zijn revers in het openbaar te vertonen en drie kwart van de Britse bevolking staat bij deze herdenking stil.

««

